

El passat de la ciutat des de la mirada dels historiadors de la Lleida contemporània

MANUEL LLADONOSA VALL-LLEBRERA

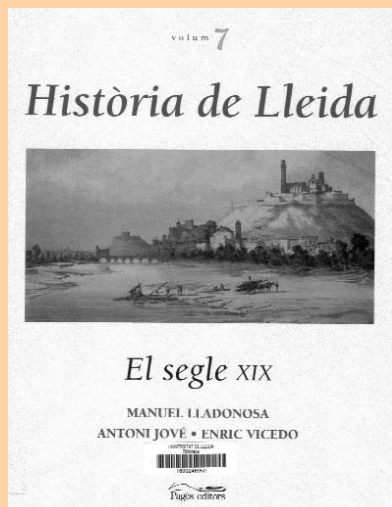
Manuel Lladonosa, un dels directors de la *Història de Lleida* publicada darrerament en deu volums, fa un recorregut detallat per la producció historiogràfica relacionada amb la ciutat a partir dels estudiosos més destacats dels últims 250 anys.

Totes les generacions han mostrat al llarg del temps un interès per conèixer el seu passat i trobar un mirall on identificar-se, afermar-se o descobrir aquella fesomia poc plaent que es voldria esmenar. A més, cada historiador, amb el seu treball, també reflecteix les preocupacions i les mentalitats socials del seu propi present. Òbviament, això també és així pel que fa a la història de la ciutat de Lleida. Aquí només ens referim a l'aportació d'alguns historiadors dels segles XIX i XX.

MARIÀ OLIVES (1787-1845)

Marià Olives (1787-1845) sintetitza bé la generació liberal de la primera meitat de segle XIX (Josep Castel, Marià Massot, Josep Fuster i Vaquer, i els anys de la primera etapa de Jaume Nadal i Manuel Fuster i Arnaldo). Va ser un polític liberal progressista i historiador, i totes dues dimensions s'entrelligaren en el seu treball. Així, fou un impulsor de la idea de construir un teatre a la ciutat i, sobretot, de la petició de la Paeria de restaurar l'Estudi General a Lleida, que va plantejar com a regidor el 1840.¹

Com a historiador va fer diverses investigacions sobre el passat de la ciutat i sobre els establiments de beneficència, com també algunes biografies. El resultat d'una de les

seves recerques més importants va ser *Memoria sobre la agricultura, la industria y el comercio que se sabe ha tenido la ciudad de Lérida, hasta el pasado año 1842*. Aquest text es caracteritza per una factura il·lustrada, amb una barreja d'erudició i d'atenció en la descripció de la ciutat del seu moment i suggerir ini-

ciatives per al seu foment. Amb tot, el fet que les seves obres restessin inèdites és significatiu de les limitacions culturals de la Lleida de l'època.

Marià Olives ens facilita una pista, d'altra banda, sobre la concepció «provincialista» («pre-catalanista» o «catalanista», diríem en el nostre llenguatge d'avui) de Lleida quan, en un dels seus textos, escriu que els fets de la Guerra de Successió s'havien anat transmetent de pares a fills i com, després de l'any 1710, havien estat preses «a nuestra Cataluña las libertades patrias adquiridas a fuerza de sacrificios, y que había sabido conservar por largos siglos hasta que un gobierno absoluto militar la subyugó, no procurando otros los agentes de tal gobierno, que agradar a la Corte que había ocupado con sus armas a nuestro Principado, y hacía cuanto podía para desterrar o variar todo lo introducido antes de aquella época aciagada».²

JOSEP PLEYAN DE PORTA (1841-1891)

Pleyan de Porta és l'observador

La Paeria de Lleida, s. XVIII

jove de la Lleida de l'alcalde Fuster durant la dècada de 1860. Aleshores el romanticisme dominava el discurs polític i cultural de la generació dels liberals progressistes del Trienni de 1840-1843 i del Bienni de 1854-1856, que durant els anys 1860 havien moderat el seu ímpetu, però no el seu projecte urbà sobre Lleida. Pleyan és el testimoni també del Sexenni Democràtic de 1868-1874. El 1868 escriurà una memòria per al foment de Lleida i el 1873 donarà a conèixer els seus *Apuntes de historia de Lérida*.³

No obstant això, la seva trajectòria de promotor d'iniciatives culturals i editorials i els seus treballs poètics i històrics destacaran, sobretot, durant la Restauració; així, esdevindrà un dels protagonistes, juntament, amb Roca i Florejachs i Renyé i Viladot, de la Renaixença catalana a Lleida. El 1875 és un dels impulsors principals de la revista *El cronicón ilerdense*, que tindria la seva continuació en *La revista de Lérida* i el 1878, amb Renyé i Viladot, funda l'Associació Catalanista de Lleida. El 1880 participa en l'obra col·lectiva *Album històric, pintoresc i monumental de Lleida i sa provincia*. Les seves guies descriptives de la ciutat dels anys vuitanta són un testimoni de les seves preocupa-

cions per la Lleida del seu temps, mentre que la seva obra poètica suposa una aportació a la renaixença literària. Afegit a això, a partir de 1879 va ser el cronista de la ciutat de Lleida.

Per damunt de tot Pleyan ha restat com el difusor per excel·lència de la història lleidatana, seguint el camí de Joaquim Ballester, Josep Maria Pinós i Marià Olives, del qual publicà les *Memòries* abans esmentades. La primera síntesi del seu treball data, com s'ha citat, del 1873. És pioner a fer una obra generalista a l'abast del públic i esdevindrà punt de referència, amb independència de les revisions que en farà, entre altres, Rafael Gras i Esteva.

RAFAEL GRAS I D'ESTEVA, ENRIC ARDERIU I VALLS I EL POSITIVISME

Rafael Gras i Esteva (1870-1921) i Enric Arderiu (1868-1920) reaccionaren contra la història que havien fet Pleyan i altres coetanis seus com Agustí Prim i Tarragó (1839-1904). Aquest fet és ben palès en el pròleg que escriu Enric Arderiu al llibre de Rafael Gras dedicat a la Paeria. Arderiu acusava els historiadors anteriors d'haver-se dedicat massa a l'activisme cultural i massa poc a l'anàlisi rigorosa dels fets. Ara calia posar-se

al dia —el positivisme— i estudiar documentadament el passat. També reivindicava de no confondre la història dels pobles amb la de les famílies dominants o amb les vicissituds de les institucions armades. Considerava que les aportacions de Roca Florejachs, Pleyan de Porta i Prim i Tarragó havien de passar pel sedàs depurador de la crítica.

Gras, igualment, indicaria que el treball històric havia de tenir un caire exclusivament documental. La història exigia condicions de crític i nocions més o menys profundes de les seves ciències auxiliars. Aquesta visió l'aplicaria a les seves monografies, entre les quals destaquen *Lérida y la guerra de la independencia* (1899) i, sobretot, una obra de referència per conèixer la gestió municipal, *La Paeria de Lérida. Organización municipal 1149-1707* (1911).⁴

Gras i Arderiu, a banda de la seva activitat en el moviment catalanista,⁵ eren arxiviers i representaven un nou tipus de professional de la història. Gras, nomenat cronista de la ciutat el 1905, estava cridat, per vocació i formació, com diu Jaume Barrull, a ser el primer historiador de la Lleida contemporània; tanmateix l'escalafó funcional (era catedràtic d'institut) el va obligar a anar a viure a Zamora.⁶

SALVADOR ROCA I LLETJOS (1896-1976)

Mestre i pedagog excel·lent, admirat i lloat pels seus antics alumnes, al marge de la ideologia que aquests prenguessin després de 1936, és un dels protagonistes de la generació de la dictadura de Primo de Rivera i de la Segona República. Amb Roca ens trobem, igualment, amb la unió entre l'exercici de la història i les preocupacions civils, ja que va ser membre del Partit Radical Socialista i regidor de cultura de la Paeria.

Es va interessar per l'arqueologia i la història artística i cultural, així com per la social i popular. Conreà

temes nous en la historiografia lleidatana com ara l'estudi del segle XVIII, especialment amb treballs sobre la presència de la Inquisició el segle XVIII o el *Semi-Semanario Ilerdense*, periòdic liberal de 1822, del qual es va fer una exposició a l'Ateneu durant la dictadura.⁷

Hauria estat un renovador de la història local i un mestre de primera magnitud si no hagués sofert la tragèdia de la Guerra Civil i l'exili de 34 anys que estroncà aquesta trajectòria. Retornà a Lleida el 1972 i morí el 1976.

JOSEP LLADONOSA I PUJOL (1907-1990)

Josep Lladonosa va haver de superar les circumstàncies difícils de la seva infantesa i adolescència, com a conseqüència de restar orfe de pare als set anys, i va suplir amb un gran esforç de formació personal la impossibilitat d'anar a la Universitat. Compaginà la tasca de mestre de minyons amb el conreu de la història i una activitat associativa de tipus fonamentalment cultural i religiós, lligada a la recuperació de la cultura i de la història catalanes després de la Guerra Civil. De fet l'interès pels estudis històrics va ser relativament tardà: va començar el 1944, quan va publicar *La antigua parroquia de San Martín*. Els seus treballs es van desplegar enmig de l'absència de punts de referència sòlids i renovadors com el que hauria pogut representar un Roca i Lletjós si hagués continuat a Lleida. L'entusiasme, la constància, la capacitat de treball i la dedicació el van fer superar tots els condicionaments, inclosos els recels que desvetllà en algun nucli oficialista pel seu tarannà independent i socialment i culturalment *outsider*. La historiografia local de la postguerra estava molt condicionada pel clima ideològic de l'època, encara que no manquessin alguns estudiosos de vàlua com

Sol i Ballespí o el religiós Pere Sanahuja.

Tot i els condicionats del període, a Lladonosa la lectura dels historiadors catalans, l'assistència als congressos d'història de la Corona d'Aragó i les relacions personals que establí (Ferran Soldevila, Martínez Ferrando, Jordi Rubió, Miquel Batllori, Vicens Vives), li van permetre superar aquell clima i les circumstàncies limitadores. El 1953 va obtenir el Premi Pròsper de Bofarull de l'Institut d'Estudis Catalans per la seva recerca sobre l'Estudi General de Lleida, cosa que li permeté entrar en contacte amb el món de la resistència catalanista. A partir dels anys cinquanta i seixanta el mateix clima cultural de la ciutat va millorar. L'obra col·lectiva *Lleida, problema i realitat*, de 1967, feta juntament amb Francesc Porta, Simeó Miquel, Josep Vallverdú i Joan Gabernet, n'és un signe inequívoc. En la seva col·laboració, titulada «Les crisis històriques», Lladonosa assajà d'elaborar una interpretació sobre les línies de fons de la història lleidatana i dilucidar les conseqüències dels moments crítics del passat en l'evolució de la ciutat.

Més de cent títols conformen la seva bibliografia, en la qual destaquen: *Compendio de historia de Lérida* (1948); *La ciutat de Lleida* (1955-1959), que fou una obra de gran maduresa intel·lectual; *Calles y plazas de Lérida a través de la historia* (1961), en cinc volums, un exhaustiu recorregut d'història urbana i social que aviat serà reeditada; *L'Estudi General de Lleida del 1430 al 1524* (1970); la *Història de Lleida* (1972-1974), la *Historia de la Diputación de Lérida* (1974), i un bon nombre de monografies locals de les terres de ponent. A més, les seves memòries, *Setanta-cinc anys de records* (1907-1982), editades el 1989, també són un bon registre de la Lleida del seu temps.

ELS PROGRESSOS DE LA DISCIPLINA HISTORICA

A partir de 1950 el coneixement de la nostra història ha experimentat un avanç excepcional.

Rere la figura de Josep Lladonosa nous especialistes han treballat en noves parcel·les i n'han revisat i aprofundit d'altres. A partir de la Transició, la historiografia lleidatana es va beneficiar de la recuperació de la història nacional i del conreu de la història local. I també d'un nou interès pel passat, tant des de les institucions públiques com des de les associacions civils; en aquest sentit és paradigmàtica la campanya *Coneixes la teva ciutat?* de l'Ateneu Popular de Ponent.

Un altre fenomen decisiu hi va influir: la instauració dels estudis de Lletres a Lleida el 1971. En va sorgir un professorat dedicat als més diversos camps de la història i el seu mestratge s'ha traduït en un bon nombre de tesis de llicenciatura i de doctorat. Afegit a això, en els darrers trenta anys del segle XX, i els primers del XXI hi hagut un increment de publicacions tant divulgadores com de recerca. Romà Sol i Carme Torres, els actuals historiadors degans de la ciutat, que el 13 de maig del 2004 lliuraren a la Universitat de Lleida el seu riquíssim fons familiar, són un exemple d'aquest fenomen.

Joan Ganau, tot repassant des de les observacions fetes el segle XVIII fins a les aportacions dels autors de *Lleida, problema i realitat*, parla de l'evolució d'una certa idea de ciutat a Lleida,⁸ relacionada amb la imatge urbana i del conreu, amb la seva projecció en el territori, la seva identitat, els projectes modernitzadors i les seves dificultats o limitacions, i el paper de la ciutat en la construcció nacional. Lleida s'ha vist situada al centre d'una regió d'influència cap a ponent, a la vall de l'Ebre, i d'orientació i tendències cap al mar. Lladonosa ho va definir en

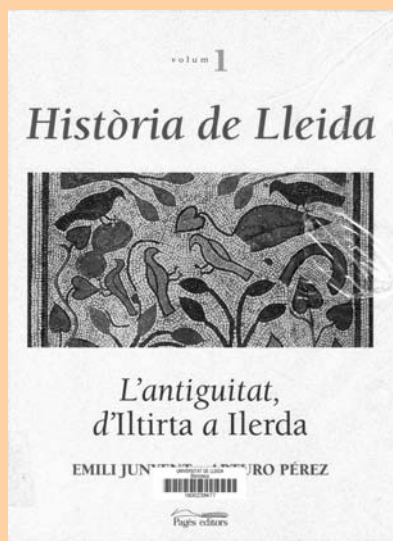
poques paraules: «Lleida, pel fet d'estar edificada dalt d'un turó, enmig d'una plana travessada per un riu i oberta a les grans rutes naturals, naixé amb un destí determinat: ésser una gran fortalesa estratègica de primer ordre en mig d'un nus de comunicacions cap als passos del Pirineu, cap al mar i cap a l'interior de la península; a més d'ésser el centre d'una economia agrària i un lloc d'atracció humana, molt aviat s'aprofitarien les seves possibilitats econòmiques essencials, per mitjà d'un recurs artificial, però segur com són els recs».⁹ El fet de ser cruïlla li ha ofert potencialitats però també enlluernades històriques.

L'arribada de la democràcia, el restabliment de la Generalitat de Catalunya i els progressos urbans posteriors a 1979 –la Lleida de l'alcalde Siurana– crearen també un marc en què algunes preocupacions sobre el passat restaven enrere o apareixien noves temàtiques. D'aquesta manera és comprensible que l'arribada d'una nova població immigrada motiví l'interès vers la ciutat musulmana i les etapes en què han conviscut diverses cultures.

Alhora cal subratllar l'entrada de nous corrents historiogràfics i la renovació en la formació dels joves historiadors que ha aportat la Universitat. És indubtable que la influència de la metodologia marxista, els models historiogràfics de Pierre Vilar o de Josep Fontana, la nova història demogràfica i de la família, les aportacions de l'antropologia històrica, de la història de les mentalitats i de la vida quotidiana, de la història social de la cultura, de la història urbana o de la sociologia política i de les institucions han contribuït a transformar la visió sobre els problemes per estudiar i les seves respostes. De la mateixa manera, els progressos de l'arqueologia han millorat el coneixement del món ibèric, romà, musulmà i feudal.

LA NOVA HISTÒRIA DE LLEIDA

El fruit del conjunt d'aportacions sobre la història lleidatana d'aquests darrers trenta anys i de les noves tendències historiogràfiques ha estat l'edició, el 2003-2004, de la *Història de Lleida*, publicada per Lluís Pagès editors amb el patrocini de la Paeria. Sota la direcció de Roberto Fernández i Manuel Lladonosa, la formen nou volums a cura de professores i professors de la Universitat de Lleida. Els seus noms poden resumir el conjunt de les noves fornades, encara que caldria afegir-hi, sens dubte, altres valuosos representants del mateix professorat i d'investigadors ubicats fora de la UdL. Emili Junyent i Artur Pérez

han elaborat el volum dedicat a la Lleida prehistòrica i antiga; Flocel Sabaté, el de l'alta edat mitjana, la Làrida musulmana i els primers temps de la Lleida de la Catalunya cristiana; Joan Busqueta, el període de l'esplendor i de la crisi medieval (segles XIII-XV), Maria Josep Vilalta, l'etapa del segle XVI; Antoni Passola, el segle XVII; Roberto Fernández, la centúria del XVIII; Antoni Jové, Manuel Lladonosa i Enric Vicedo, la Lleida d'entre 1808 i 1874; Jaume Barrull, Antonieta Jarne i Conxita Mir, el període

que va des de la Restauració d'Alfons XII fins el franquisme i, finalment, Joan Vilagrassa el final del segle XX, en el que dissortadament va ser el seu darrer gran llibre publicat en vida. Sense dubte, aquesta ambiciosa obra serà el punt de referència per a la historiografia lleidatana del principi del segle XXI.

Manuel Lladonosa Vall-llebrera
Historiador

NOTES

1. Q. CASALS, *El trienni Progressista a la Lleida del segle XIX. La regència del general Espartero (1840-1843)*, Lleida: Pagès editors, 2000, p. 210-216; *Polítics de Lleida. El poder local i les seves mutacions a través del temps (1716-1868)*, Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida i Patronat Josep Lladonosa (Alguaire), 2002, p. 251-252.
2. Part dels manuscrits de Marià Olives, dipositats al Servei d'Arxius i Llegats de l'Institut d'Estudis Ilerdencs, apareix en «Lérida en la primera mitad del siglo XIX», *Ilerda*, núm. I-II, (Lleida) gener-març 1944.
3. *Apuntes de Historia de Lérida o sea compendiosa reseña de sus más principales hechos desde la fundación de la ciudad hasta nuestros tiempos, con noticias de sus monumentos, de su universidad y varones ilustres que han florecido en ella, de los escritores leridanos, así como también de su comercio, industria y agricultura, usos y tradiciones populares*, Lleida: Impremta de Carruez, 1873.
4. El 1988 l'Ajuntament de Lleida va publicar, en català, una versió de 1911, amb el títol *Història de la Paeria de Lleida*. Conté el pròleg d'Enric Arderiu i una presentació d'Antoni Passola i Tejedor.
5. V. BORRELL i J. FIGUERA, «Enric Arderiu: un model d'intel·lectual en l'inici del Nou-cents lleidatà», en *Miscel·lània Homenatge a Josep Vallverdú*, Lleida: IEI, 1987, p. 359-396; «La Renaixença a Lleida», en *Actes del Col·loqui Internacional sobre la renaixença (18-22 de desembre de 1984)*, I, Barcelona: Estudis Universitaris Catalans, 1992, p. 253-266.
6. J. BARRULL; A. JARNE; C. MIR, *De la Restauració al Franquisme. Història de Lleida*, vol. 8, Lleida: Pagès editors, 2003, p. 174.
7. Vegeu alguns dels seus textos en la *Miscel·lània homenatge al professor Roca Lletjós*, Lleida: IEI, 1981.
8. J. GANAU, *La idea de ciutat a Lleida*. Lleida: Pagès editors, 1992.
9. J. LLADONOSA, «Les crisis històriques», en DD.AA., *Lleida, problema i realitat*, Barcelona: Edicions 62, 1967, p. 15.